

de mos

Jaargang 37
April 2021

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

4

nidi

inhoud

- 1 Doorwerken na pensionering beperkt deelname vrijwilligerswerk
- 4 1,4 miljoen ongeplande zwangerschappen tijdens Covid-19
- 5 Ouderen tijdens de eerste lockdown in Nederland en Engeland
- 8 Kan de overheid het kindertal stimuleren?

Foto: Ernst Wallinga / Flickr

Doorwerken na pensionering beperkt deelname vrijwilligerswerk

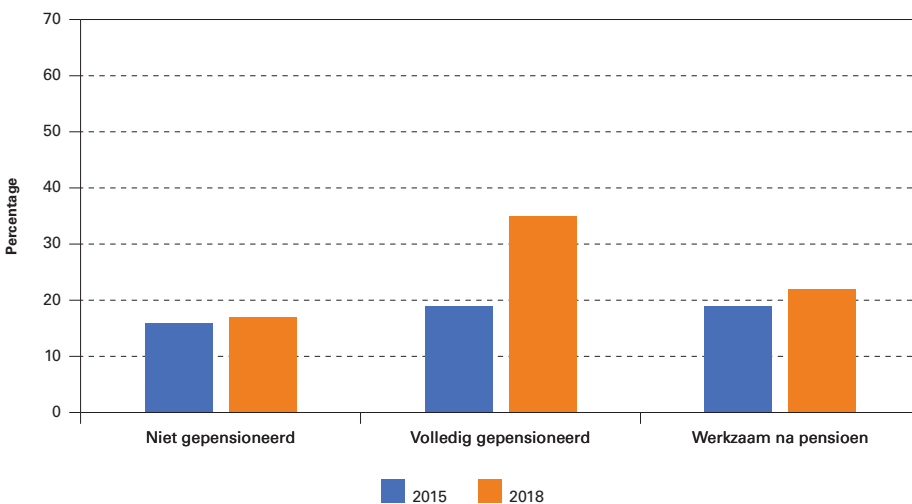
OLGA GRÜN WALD, MARLEEN DAMMAN & KÈNE HENKENS

Veel gepensioneerden doen vrijwilligerswerk, verlenen mantelzorg of passen op hun kleinkinderen. Op die manier leveren zij een belangrijke bijdrage aan de samenleving. Het aandeel ouderen dat betaald blijft werken na pensionering neemt echter toe. Doorwerken na pensionering staat vrijwilligerswerk in de weg, maar oppassen op kleinkinderen of mantelzorg worden hierdoor niet beperkt.

Het huidige beleid in Nederland is erop gericht om mensen langer op de arbeidsmarkt te houden. De AOW-leeftijd is verhoogd, routes voor vervroegde uittreding zijn geblokkeerd en barrières om te werken na pensionering worden geleidelijk minder. Uit recente cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat de arbeidsmarktparticipatie van ouderen sinds de eeuwwisseling gestaag is toegenomen. Terwijl in 2003 de netto arbeidsparticipatie van 70-plussers nog drie procent was, is deze toegenomen tot acht procent in 2019. Wanneer mensen langer betaald doorwerken ook nadat ze pensioengerechtigd zijn, kan dit hun tijd en mogelijkheden beperken om andere activiteiten te verrichten. Een belangrijke vraag is wat de invloed van deze ontwikkelingen is op deelname aan onbetaalde activiteiten zoals vrijwilligerswerk, mantelzorg en oppassen op kleinkinderen. Er is tot op heden echter nog maar weinig bekend over het effect van doorwerken na pensionering op het verrichten van deze onbetaalde taken.

In dit artikel bestuderen we op basis van gegevens uit het NIDI-onderzoek Werk en Pensioen (zie kader) de relatie tussen pensionering en drie onbetaalde activiteiten voor een groep 60-plussers: vrijwilligerswerk, mantelzorg en zorg voor kleinkinderen. Op het eerste meetmoment – in 2015 – waren alle respondenten nog werkzaam. We

Figuur 1. Aandeel respondenten dat ten minste wekelijks vrijwilligerswerk verricht naar werk/pensioenstatus in 2018*

*Werk/pensioenstatus in 2018, in 2015 was iedereen nog niet gepensioneerd en aan het werk.

Bron: NIDI-onderzoek Werk en Pensioen, 2015/2018.

vergelijken drie groepen: (1) degenen die tussen 2015 en 2018 zijn blijven doorwerken in hun carrièrebaan; (2) degenen die gedurende deze periode volledig met pensioen zijn gegaan; en (3) de zogenaamde ‘doorstarters’: zij die na hun pensionering nog (al dan niet gedeeltelijk) betaald werk blijven doen. Gedurende de onderzoeksperiode is 42 procent van de deelnemers blijven doorwerken in hun huidige baan (niet gepensioneerd), 50 procent is volledig met pensioen gegaan en acht procent is met pensioen gegaan maar werkt nog wel. Deze laatste categorie bestaat vooral uit mensen die in deeltijd werken; de helft van hen werkt minder dan 24 uur per week en slechts een op de acht werkt nog voltijds door na pensionering.

In de internationale literatuur over deelname aan onbetaalde productieve activiteiten, wordt tot op heden meestal geen onderscheid gemaakt tussen mensen die volledig zijn gestopt met werken en mensen die na hun pensionering nog gedeeltelijk zijn blijven werken, terwijl dat onderscheid wel relevant is. Men kan bijvoorbeeld verwachten dat doorstarters zich anders bezighouden met

vrijwilligerswerk, mantelzorg en met het oppassen op hun kleinkinderen dan de volledig gepensioneerden. Hoewel doorstarters meestal meer vrije tijd hebben door hun (deeltijd-)pensionering – werken na de pensionering is vaak flexibeler en vereist minder werkuren dan hun eerdere baan – hebben ze naar verwachting minder vrije tijd dan volledig gepensioneerden. Bovendien kunnen werkende gepensioneerden sociale contacten blijven onderhouden op het werk.

Vrijwilligerswerk

Pensionering wordt doorgaans in verband gebracht met een toenemende deelname aan vrijwilligerswerk. Gepensioneerden krijgen immers meer tijd tot hun beschikking en vrijwilligerswerk biedt de mogelijkheid deze tijd zinvol en sociaal actief door te brengen. In dit onderzoek zien we een toename van deelname aan vrijwilligersactiviteiten na pensionering duidelijk terug (zie figuur 1). Vrijwilligerswerk werd daarbij gemeten als minimaal wekelijks actief zijn voor een vrijwilligersorganisatie. Bij degenen die in de onderzoeksperiode volledig stopten met betaald werk, nam het percentage vrijwilligerswerk toe van 19 procent voor pensionering tot 35 procent na pensionering. Ter vergelijking, in de groep 60-plus werknemers die nog niet pensioengerechtigd was veranderde het percentage vrijwilligers nauwelijks in de onderzochte periode.

Volledig met pensioen gaan is overigens niet altijd de gewenste situatie. Sommige gepensioneerden willen graag blijven werken na pensionering, maar kunnen geen betaald werk vinden. In totaal gaat het in dit onderzoek om ongeveer een op de tien gepensioneerden. Vooral in deze groep zien we een sterke stijging in het aantal vrijwilligers (van 18 procent voor pensionering tot 46 procent erna). Deze uitkomst versterkt het beeld dat vrijwilligerswerk een belangrijke rol speelt bij het vormgeven van een leven zonder betaald werk. De belangrijkste motieven voor het gaan doen van vrijwilligerswerk zijn sociale contacten, kennis delen en iets betekenen voor een ander (ongeveer twee derde van de respondenten noemt deze

Foto: Roel Wijnants/Flickr

motieven). Veel minder vaak worden het verwerven van status en waardering van anderen genoemd. Deze laatste motieven zijn echter wel belangrijker voor degenen die geen betaald werk konden vinden na hun pensionering.

Een bijzondere groep vormen degenen die na hun pensionering in betaalde arbeid actief zijn gebleven. Dit betreft overwegend werk dat flexibel is en in deeltijd wordt uitgevoerd. Ons onderzoek laat zien dat in deze groep de participatie in vrijwilligerswerk nauwelijks toeneemt (van 19 procent voor pensionering tot 22 procent na pensionering). Dit resultaat suggereert dat het deels actief blijven in betaald werk na de pensioenleeftijd een rem is op het starten van vrijwilligerswerk.

Mantelzorg

Figuur 2 toont het percentage mantelzorgers voor de verschillende groepen oudere werknemers en gepensioneerden. Het combineren van betaalde arbeid en mantelzorg komt veelvuldig voor. Ruwweg een derde van de 60-plus werknemers zorgde op het eerste meetmoment in 2015 naast het werk ten minste wekelijks voor een hulpbehoevend familielid. De meeste ondervraagden (90 procent) bieden deze frequente hulp aan de naaste familie: partner, kind, ouder of schoonouder. Bijna de helft biedt ondersteuning aan twee of meer personen. De meesten bieden hulp bij het huishouden, vervoer of administratie; 29 procent helpt de zorgvrager met lichamelijke verzorging. Een op de vier van deze oudere mantelzorgers was ook al actief als mantelzorger tussen het vijftigste en zestigste levensjaar. Men zou verwachten dat na pensionering in principe de mogelijkheden om mantelzorg te verlenen kunnen toenemen doordat er meer tijd beschikbaar komt. Ons onderzoek laat echter geen toename van het percentage mantelzorgers zien in de groep gepensioneerden.

Net als bij de groep 60-plussers die nog niet met pensioen zijn gegaan blijft het percentage mantelzorgers onder recent gepensioneerden vrijwel constant. Ook de doorstarters die na hun pensionering actief blijven in betaald werk vertonen geen afwijkend patroon. Dit laat mogelijk zien dat tijdsrestricties niet heel belangrijk zijn bij het al dan niet geven van mantelzorg. Mantelzorg wordt hoe dan ook verricht omdat het nodig is; het is afhankelijk van de hulpvraag uit de omgeving. Deze resultaten suggereren dat een hogere pensioenleeftijd niet zozeer zal leiden tot een afname van het aantal mantelzorgers in de betreffende leeftijdscategorie, maar wel tot een toename van het aantal mensen dat betaald werk combineert met het verlenen van mantelzorg. Eerder onderzoek laat zien dat de combinatie van betaald werk en informele zorg op latere leeftijd belastend en stressvol kan zijn. Aandacht voor deze combinatie van rollen door zowel werkgevers als de overheid is belangrijk om ervoor te zorgen dat oudere werkenden beide rollen in goede gezondheid kunnen blijven vervullen.

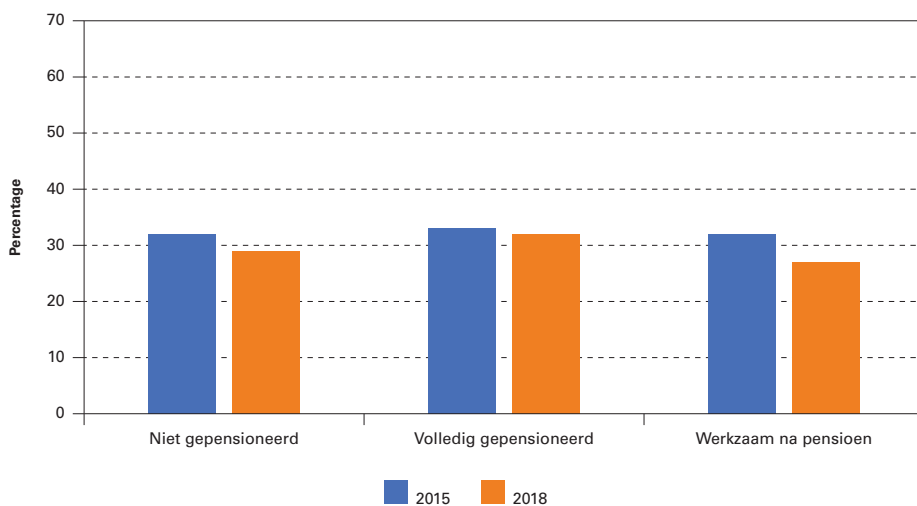
Oppassen op kleinkinderen

Hoewel een groot deel van de kinderopvang in Nederland in handen is van kinderdagverblij-

In 2015 is het NIDI begonnen met een grootschalig onderzoek onder oudere werknemers. Ongeveer 6.800 werknemers in de leeftijd van 60-65 jaar namen deel aan het onderzoek. Zij werden geselecteerd via drie grote pensioenfondsen in Nederland, die de sectoren overheid, onderwijs, bouw, zorg en welzijn vertegenwoordigen. In 2018 vond een vervolgonderzoek plaats, waarbij dezelfde deelnemers een nieuwe vragenlijst ontvingen. In totaal hebben 5.316 respondenten deelgenomen aan het vervolgonderzoek. Dit artikel is gebaseerd op de gegevens van 4.882 respondenten die zowel in 2015 als in 2018 aan het onderzoek hebben deelgenomen. Meer dan de helft van deze respondenten is gedurende de onderzoeksperiode met pensioen gegaan. In beide jaren is er gevraagd naar hoe vaak mensen drie onbetaalde activiteiten doen: vrijwilligerswerk, mantelzorg en zorg voor kleinkinderen. Daarnaast werd er sociaal-demografische informatie verzameld, evenals informatie over de gezondheid, werkcontext en familiesituatie van de respondenten.

ven en naschoolse opvang, komt het veel voor dat ook opa's en oma's wekelijks een dag op de kleinkinderen passen. Bijna de helft van de oudere werknemers met kleinkinderen jonger dan 12 jaar past wekelijks op. Figuur 3 laat zien dat er bij de grootouders die gedurende de onderzoeksperiode niet met pensioen zijn gegaan geen sprake is van een duidelijke verandering in de tijd in termen van het aandeel mensen dat oppast.

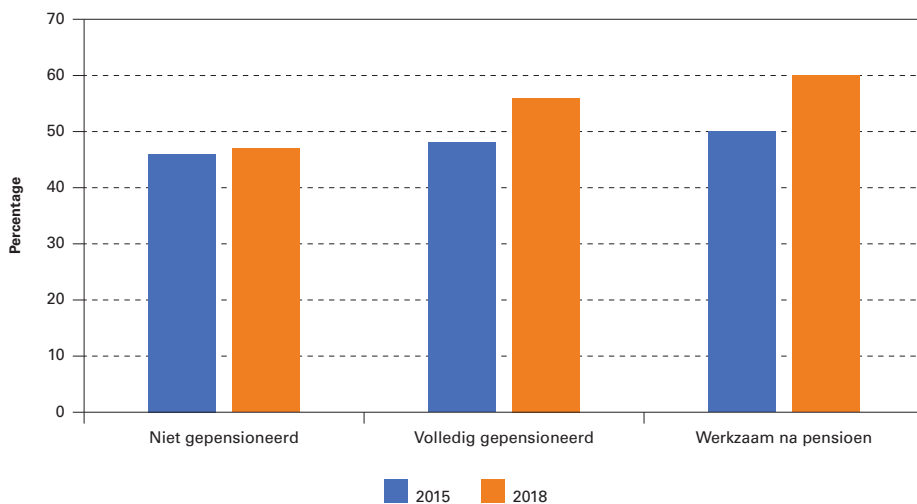
Figuur 2. Aandeel respondenten dat ten minste wekelijks mantelzorg verricht naar werk/pensioenstatus in 2018*

* Werk/pensioenstatus in 2018, in 2015 was iedereen nog niet gepensioneerd en aan het werk.

Bron: NIDI-onderzoek Werk en Pensioen, 2015/2018.

Figuur 3. Aandeel respondenten dat ten minste wekelijks oppast op de kleinkinderen naar werk/pensioenstatus in 2018*

* Werk/pensioenstatus in 2018, in 2015 was iedereen nog niet gepensioneerd en aan het werk.

De cijfers over het oppassen op kleinkinderen zijn gebaseerd op een kleinere steekproef van 3.183 ouderen die allen kleinkinderen hebben.

Bron: NIDI-onderzoek Werk en Pensioen, 2015/2018.

Foto: Jim van der Mee / Flickr

demodata

1,4 MILJOEN ONGEPLANDE ZWANGERSCHAP-PEN TIJDENS COVID-19

De Covid-19-crisis leidt in Europa tot daling van de geboorteaantallen. Maar hoe staat het met de rest van de wereld waar men sterker afhankelijk is van toegang tot de gezondheidszorg? Het bevolkingsfonds van de Verenigde Naties (UNFPA) heeft in januari 2021 een schatting gemaakt wat de Covid-19-crisis mogelijk heeft gedaan met het verstoren van het aanbod van anticonceptiemiddelen in gezondheidscentra en drogisterijen. Tal van organisaties, zoals WHO en UNICEF, hebben op basis van enquêtes laten zien dat in vele landen het aanbod danig werd verstoord en de eigen rapportage van UNFPA komt uit op een daling van het aanbod in 41 procent van de landen. In totaal schat men dat de verstoring 3,6 maanden heeft geduurd. Vooral tussen april en mei 2020 waren grote dalingen te zien in sommige landen, zoals Gabon en Suriname. De demografische gevolgen hiervan zijn benaderd door demografen van het UNFPA en Avenir Health. Analyse van 115 laag- en middeninkomenslanden levert een schatting op dat ongeveer 12 miljoen vrouwen geen toegang hadden tot gebruik van moderne anticonceptiemiddelen. En als gevolg van deze verstoring schat UNFPA dat de Covid-19-crisis 1,4 miljoen ongeplande zwangerschappen heeft opgeleverd.

Bron: UNFPA (11 maart 2021), technical note, Impact of COVID-19 on Family Planning.

Voor grootouders die tijdens de onderzoeksperiode met pensioen zijn gegaan is er wel een duidelijke stijging te zien. Dit geldt zowel voor degenen die volledig met pensioen zijn gegaan (van 48 procent voor pensionering tot 56 procent daarna) als voor degenen die doorwerken na pensionering (van 50 procent voor pensionering tot 60 procent daarna). Oppassen op kleinkinderen is een rol die vele grootouders met plezier vervullen. Wanneer werknemers meer tijd krijgen na hun pensionering en ze op zoek gaan naar een nieuwe invulling van hun week, biedt het oppassen op kleinkinderen een betekenisvolle tijdsbesteding. Betaald werk na pensioen blijkt het oppassen op kleinkinderen niet in de weg te zitten.

Verschillen tussen mannen en vrouwen?

Het is algemeen bekend in de literatuur dat de zorg gerelateerde activiteiten – zoals mantelzorg en oppassen op de kleinkinderen – vaker door vrouwen worden vervuld dan door mannen. Dit is ook het geval als vrouwen betaald werk doen. Het is daarom de vraag of de transitie van werk naar pensioen verschillende effecten heeft voor mannen en vrouwen op de onbetaalde activiteiten die ze vervullen. Aanvullende analyses laten zien dat het effect van volledige pensionering op het verlenen van mantelzorg niet verschilt tussen mannen en vrouwen. Zowel voor mannen als voor vrouwen blijkt volledig met pensioen gaan gemiddeld genomen geen effect te hebben op het verlenen van mantelzorg. Voor oppassen wordt echter wel een verschillend effect van pensionering gevonden voor mannen en vrouwen. Volledig met pensioen gaan vergroot de deelname aan oppasactiviteiten voor mannen meer dan voor vrouwen: voor mannen nam het percentage toe van 43 procent voor pensionering tot 54 procent na pensionering. Ter vergelijking, voor vrouwen nam het percentage toe van 54 procent voor pensionering tot 59 procent na pensionering. Deze bevinding is in lijn met eerder onderzoek

dat suggereert dat pensionering met name voor mannen – die veelal gedurende hun hele loopbaan voltijds werken – een kans biedt om hun betrokkenheid bij de familie “in te halen”.

Tot slot

In de Nederlandse samenleving wordt van burgers verwacht dat ze op verschillende vlakken actief zijn. Enerzijds wordt er verwacht dat er voor anderen wordt gezorgd en dat er ondersteuning wordt geboden als er in de naaste omgeving een hulpvraag ontstaat. Anderzijds wordt het zeer aangemoedigd dat mensen deelnemen aan betaald werk en dat ze hun werk tot op hogere leeftijd blijven doen. De onderzoeksresultaten suggereren dat deze beleidsdoelstellingen strijdig kunnen zijn. Doorwerken na pensionering lijkt voornamelijk het doen van vrijwilligerswerk in de weg te staan.

Voor volledig gepensioneerden kan het doen van vrijwilligerswerk een manier zijn om het verlies van de rol als werkende te compenseren. Vrijwilligerswerk biedt veelal sociale contacten, structuur en het gevoel dat men een zinvolle rol vervult. Voor degenen die doorwerken na pensioen, zal de doorstartbaan echter al veel van deze functies vervullen. Zij hebben er mogelijk minder behoefte aan om ook nog als vrijwilliger actief te zijn. Dit heeft als gevolg dat – wanneer meer mensen blijven doorwerken na pensionering – organisaties die afhankelijk zijn van vrijwilligers meer moeite kunnen krijgen om mensen aan te trekken. De mogelijke implicaties van het beleid gericht op langer doorwerken op taken die men vrijwillig dan wel noodgedwongen vervult – denk aan mantelzorg – vormen een belangrijk aandachtspunt voor beleidsmakers.

Olga Grünwald, NIDI-KNAW en Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: grunwald@nidi.nl

Marleen Damman, Radboud Universiteit Nijmegen en NIDI-KNAW, e-mail: marleen.damman@ru.nl

Kène Henkens, NIDI-KNAW, Rijksuniversiteit Groningen en Universiteit van Amsterdam, e-mail: henkens@nidi.nl

LITERATUUR:

- Grünwald, O., M. Damman en K. Henkens (2020), Providing informal care next to paid work: Explaining caregiving gratification, burdens, and stress among older workers. *Ageing & Society*.
- Grünwald, O., M. Damman en K. Henkens (2020). The differential impact of retirement on informal caregiving, volunteering, and grandparenting: Results of a three-year panel study. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 76 (3), pp. 607-619.

Ouderen tijdens de eerste lockdown in Nederland en Engeland

LOUISE MEIJERING, ARLINDE DUL & TESS OSBORNE

De COVID-19-pandemie heeft ervoor gezorgd dat we meer aan huis gebonden zijn dan voorheen. Vooral oudere mensen wordt aangeraden er zo min mogelijk op uit te trekken. Als gevolg daarvan speelt hun leven zich plotseling veel meer lokaal af: in huis, tuin, straat en buurt of dorp. Met uitzondering van alleenwonenden, heeft de eerste lockdown een beperkte negatieve invloed gehad op hun kwaliteit van leven.

Ouderen brengen vaak veel tijd door in hun directe leefomgeving, zoals hun buurt, wijk of dorp. Daarom ervaren zij een relatief sterk gevoel van verbondenheid met deze omgeving. Dit gevoel kan versterkt worden naarmate zij langer op een bepaalde plek wonen. Terwijl ouderen al relatief veel tijd doorbrengen in de nabije omgeving van hun woning, nam dit verder toe tijdens de lockdown die in maart 2020 begon in Nederland en Engeland. In ons onderzoek gingen wij na wat de ervaren effecten van de eerste lockdown – half maart tot begin juni 2020 – waren op de dagelijkse activiteiten van ouderen in Nederland en Engeland, in relatie tot hun kwaliteit van leven. Om die vraag te beantwoorden maken we gebruik van een unieke dataset (zie kader, p. 6) waarin we in onder andere Engeland en Nederland kwalitatieve en ruimtelijke gegevens over de bewegingen van ouderen verzamelen. We vergelijken Nederland en Engeland, omdat deze twee landen de coronapandemie op verschillende manieren hebben aangepakt. In Nederland werd sneller maar minder streng ingegrepen; in Engeland werd langer gewacht, maar strenger ingegrepen (zie tabel 1).

Foto: Ehimetalor Akhere Unuabona / Unsplash

Overeenkomsten in de aanpak in beide landen zijn dat iedereen sterk werd aangeraden zoveel mogelijk thuis te blijven. De wegen en winkelstraten waren leeg, bijna iedereen werkte thuis, de horeca was dicht, sociale ontmoetingen waren beperkt, en scholen gesloten. Omdat ouderen een verhoogd risico lopen op een ernstig beloop van COVID-19 werd hen in het bijzonder aangeraden om zo veel mogelijk thuis te blijven en geen bezoek te ontvangen.

Het verschillende verloop van de pandemie tijdens de eerste lockdown in beide landen wordt duidelijk uit de figuur (p. 6). Hieruit valt af te lezen dat beide landen in het begin gelijk opgingen, maar dat in Nederland de daling van het aantal besmettingsgevallen veel eerder inzette dan in Engeland.

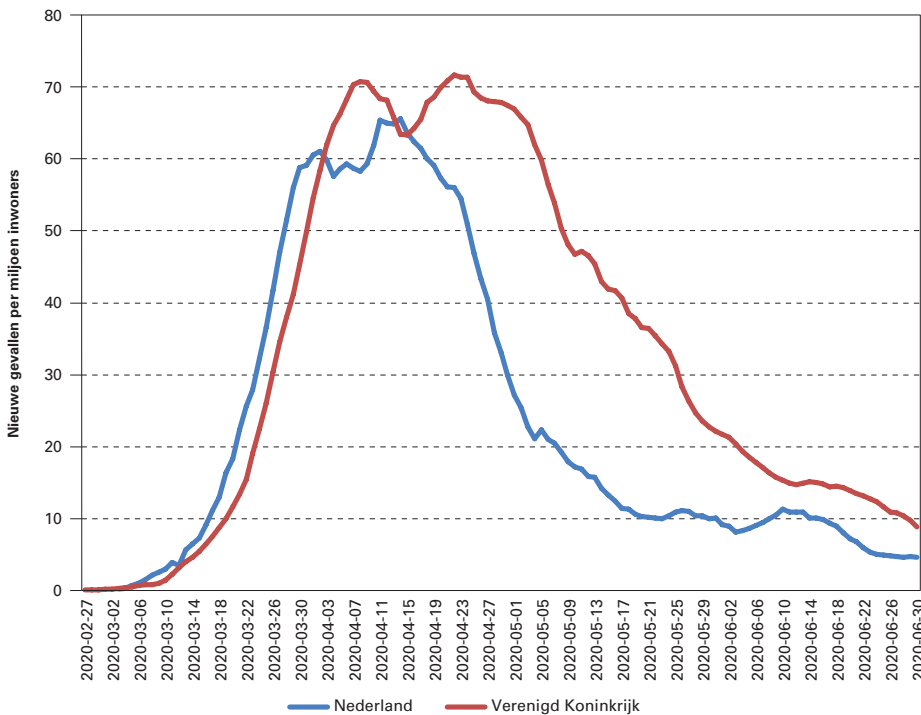
Tijdens de lockdown hebben we gekeken naar de dagelijkse activiteiten die ouderen wel en niet ondernamen. We kijken naar zowel de zogenoemde ‘Instrumentele activiteiten’ in het dagelijks leven, die nodig zijn om zelfstandig te kunnen wonen, als de zogenoemde ‘Additionele activiteiten’ die in de literatuur worden benoemd (zie tabel 2). Volgens de onderzoeksliteratuur hebben beide typen activiteiten een robuuste relatie met kwaliteit van leven.

Tabel 1. Verschillen in COVID-19-aanpak tussen Nederland en Engeland

	Nederland	Engeland
Begin van de lockdown	16 maart 2020 (eerste gerapporteerde infectie: 27 februari 2020)	23 maart 2020 (eerste gerapporteerde infectie: 31 januari 2020)
Activiteiten buitenshuis	In groepjes van twee; of met mensen uit hetzelfde huishouden	Eens per dag, alleen of met mensen uit hetzelfde huishouden
Sociale interacties	- Maximaal drie mensen thuis - Ontmoedigd voor kwetsbare groepen	- Alleen met mensen uit het eigen huishouden - Na 11 mei: één persoon van een ander huishouden
Sluitingen	Contactberoepen (bijvoorbeeld kappers), restaurants, bars, sportscholen en publieke plekken (bijvoorbeeld musea en theaters)	Alle diensten, behalve winkels waar eten verkocht wordt, apotheken, doe-het-zelf zaken, banken, dierenwinkels, wasserettes en postkantoren

Bronnen: Rijksoverheid coronavirus-tijdlijn en Gov.uk Coronavirus.

Totaal aantal nieuwe geregistreerde COVID-19-besmettingsgevallen per dag (per miljoen inwoners) in het Verenigd Koninkrijk en Nederland, maart-juni 2020 (7-daags voortschrijdende gemiddelde)

Noot: Vanwege de beperkte testcapaciteit in deze periode zijn de gerapporteerde cijfers lager dan het daadwerkelijke aantal COVID-19-gevallen.

Bron: OurWorld in Data, Johns Hopkins University (2020).

Instrumentele activiteiten

Voor de mensen die medische zorg nodig hadden bleek deze zorg tijdens de lockdown soms lastig te realiseren. Over het algemeen konden medicijnen wel afgehaald of bezorgd worden. Wat moeilijker bleek was het doorgang laten vinden van behandelingen. Tijdens de eerste weken van de lockdown verleenden zorgverleners, zoals fysiotherapeuten, behandelingen op afstand via een videoverbinding. De deelnemers ervoeren problemen met het toepassen van aangeboden oefeningen, en leerden soms zelfs verkeerde dingen aan:

“Ik heb nou eindelijk iemand gevonden gisteren [...] en die gaat van vooraf aan beginnen. Dus ik heb zeg maar 1,5 maand lopen klooiën met verkeerde oefeningen en nou ja video fysio wat gewoon niet werkt.” (Vrouw, 65 jaar, alleenstaand, Nederland)

Fysiotherapie op afstand had dus soms zelfs een averechts effect. Verder lieten deelnemers die hulp in de huishouding kregen vanwege medische redenen dat doorgaan. Anderen gingen zelf meer huishoudelijke activiteiten ondernemen, zoals opruimen en schoonmaken. Ook klussen in en om het huis werden genoemd. Vanwege de beperkte mogelijkheden om activiteiten buitenshuis te ondernemen, gaven veel deelnemers aan dat ze instrumentele activiteiten binnenshuis intensiever gingen doen. Genoemde voorbeelden waren uitgebreider koken, eten bestellen, of een taartje halen of bakken voor bij de koffie:

“[W]e gingen elk weekend naar de stad en even een kopje koffie en een gebakje erbij. Maar nu halen we het vrijdag op en dan doen we het thuis gewoon een kopje koffie en een gebakje. Je moet zelf de slingers ophangen.” (Man, 65 jaar, getrouwd, Nederland)

Telefoon, tablet en computer werden vaak intensiever gebruikt tijdens de lockdown dan daarvoor. Deelnemers gaven bijvoorbeeld aan dat ze meer telefoneerden of belden via Zoom, Whatsapp of FaceTime om sociale contacten te onderhouden. Bekendheid met dergelijke apparaten en programma's voordat de lockdown begon was echter wel belangrijk. Samengevat konden de meeste instrumentele activiteiten doorgaan tijdens de lockdown, al dan niet in aangepaste vorm.

Hobby's en andere vrijetijdsactiviteiten

Onze deelnemers in beide landen brachten meer tijd thuis door dan gewoonlijk. Daardoor werden ze ook voor hobby's meer op huis aangewezen. Ze gingen bijvoorbeeld meer lezen, in de tuin werken, gezelschapsspelletjes doen en televisiekijken. Sommige deelnemers pakten oude hobby's weer op of begonnen met een nieuwe hobby, zoals pianospelen:

“Ik probeer dus wel met muziek bezig te zijn, [vandaar] dat ik nu pianolessen volg. Ik wilde dat altijd nog een keer doen, een soort onlinenecursus [...]. Toen [de lockdown] net begonnen was ben ik daar [...] mee begonnen. En dat vind ik wel heel erg leuk. Dat doe ik elke avond, en [zo] ben ik toch met muziek bezig.” (Vrouw, 67 jaar, getrouwd, Nederland)

Ook in het beoefenen van hobby's en activiteiten waren mensen meer op zichzelf aangewezen. Voor sociale activiteiten raakten mensen meer aangewezen op interactie over afstand. Sommige deelnemers ontmoetten hun kinderen en kleinkinderen wel, maar dat gebeurde ofwel buiten of door het raam. De fysieke afstand tot dierbaren werd vaak als moeilijk ervaren, vooral door de mensen die alleen woonden. In Engeland speelde dit een nog grotere rol dan in Nederland, omdat deelnemers daar geen mensen van buiten hun eigen huishouden mochten ontmoeten. Deelnemers misten een arm om zich heen of een knuffel van een kleinkind. Dit gemis had een negatieve invloed op hun kwaliteit van leven.

Vanwege het mooie weer tijdens de eerste lockdown, waren mensen veel buiten te vinden.

DATA EN ONDERZOEK: BETEKENISVOLLE BEWEGING

Dit onderzoek is onderdeel van het Betekenisvolle Beweging (Meaningful Mobility) project. In dat project wordt de beweging binnen- en buitenshuis van mensen op latere leeftijd (55+ers) onderzocht, in relatie tot hun welbevinden. In het project staan mensen met geheugenproblemen en mensen zonder (ernstige) gezondheidsbeperkingen centraal in Nederland, Engeland en India. Het doel is om een integrale aanpak te ontwikkelen voor de relatie tussen beweging en welzijn op latere leeftijd (www.rug.nl/meaningfulmobility). Voor dit deelproject zijn 38 ouderen (17 in Noord-Nederland en 21 in Lancastershire, Engeland) van 55 jaar en ouder geïnterviewd over hun dagelijkse activiteiten en ervaren kwaliteit van leven tijdens de eerste lockdown. Onder onze deelnemers waren zowel mensen zonder aandoeningen, als mensen met aandoeningen die hen kwetsbaar maakten. Onze groep is wat breder dan de groepen die als kwetsbaar zijn gedefinieerd tijdens de coronapandemie: mensen ouder dan 60 (Engeland) of 70 (Nederland), en mensen met één of meer van de volgende aandoeningen: ademhalings- of luchtwegproblemen, chronische hartklachten, diabetes, ernstige nieraandoeningen en mensen met een verminderde weerstand tegen infecties.

Sommige van de Nederlandse deelnemers brachten veel tijd door met wandelen of fietsen, alleen of in gezelschap van familie of vrienden. Een belangrijk gegeven is dat sommige deelnemers in beide landen er juist voor kozen om niet naar buiten te gaan, om het risico op besmetting zo klein mogelijk te houden. In Engeland gingen mensen over het algemeen minder naar buiten, omdat ze maximaal één uur naar buiten mochten voor een frisse neus en de boodschappen. Niet iedereen hield zich daaraan:

“Ik kan naar buiten gaan om te fietsen. Ok, niet de groepsritten die we op zondag deden. Maar ik vind het ook leuk om alleen te fietsen, hoewel niet zo ver. [...] Dus ik ga om de dag ofzo, en dan fiets ik twee of drie uur.” (Man, 67 jaar, getrouwd, Engeland)

Deze meneer vertelde dat hij langer fietste dan het toegestane uur, hoewel hij wel alleen ging en niet in groepsverband zoals voor de lockdown. Naast wandelen en fietsen was meer intensief bewegen en het doen van sport een andere belangrijke manier voor de deelnemers om zich goed te voelen. Veel van hen gaven aan dat ze op een andere manier gingen sporten dan voor de lockdown, omdat de meeste georganiseerde sportactiviteiten vervielen. Veel genoemde nieuwe sportactiviteiten waren “Nederland in Beweging” voor Nederlandse ouderen, en “PE with Joe” [PE = Physical Education] en het zogenoemde “Couch to 5k”-schema voor Engelse ouderen. Vooral in Engeland werden ook yoga en pilates genoemd.

Kwaliteit van leven

Tijdens de lockdown van het voorjaar van 2020 ging het naar omstandigheden goed met de oudere mensen die we hebben geïnterviewd. De meeste instrumentele activiteiten konden door gaan vinden zoals voorheen, of online, zo goed en zo kwaad als het ging. Sommige van deze activiteiten werden juist intensiever beoefend, omdat mensen zoveel thuis waren. Additionele activiteiten werden vaak gestopt, en veelal vervangen door alternatieve of nieuwe activiteiten. Wat opviel was dat sommige deelnemers aangaven dat ze het wel prettig vonden om een periode lang minder activiteiten te ‘hoeven’ doen. Ze ervoeren meer tijd en rust om van kleine dingen te genieten, klussen aan te pakken waar ze anders nooit aan toe kwamen, en tijd buiten in de natuur door te brengen. Deelnemers die alleen woonden leken de meeste problemen te ervaren: zij misten in sterke mate sociaal contact met en de nabijheid van andere mensen.

De deelnemers gingen op verschillende manieren om met de geldende regels tijdens de lockdown. Sommige mensen waren erg voorzichtig, ofwel voor hun eigen veiligheid ofwel voor die van kwetsbare naasten. Anderen waren wat meer geneigd om het minder nauw te nemen met de regels: op die manieren hadden ze tenminste nog eens een pleziertje in een moeilijke tijd. Hoewel we dit niet kunnen generaliseren, merkten we de eerste – meer voorzichtige – reactie vaker in Nederland, en de tweede – minder voorzichtige – reactie vaker in Engeland. Een mogelijke

Tabel 2. Instrumentele en additionele activiteiten in het dagelijks leven

Instrumentele activiteiten	Additionele activiteiten
Winkelen	Hobby's beoefenen
Eten bereiden	Sporten
Huishoudelijk werk	Evenementen bijwonen
De was doen	Vrijtijdsactiviteiten ondernemen
Zich verplaatsen (vervoermiddelen gebruiken)	(Vrijwilligers)werk
Medicatie ophalen en innemen	Religieuze activiteiten
Gezondheidsafspraken	Sociale contacten onderhouden
Telefoon en computer gebruiken	Vakantie/ reizen
Financiële zaken regelen	
Huis onderhoud	

verklaring hiervoor is dat de lockdown-regels in Engeland strenger waren dan in Nederland, zoals de beperkte tijd om naar buiten te gaan.

In de periode van half april tot eind mei 2020, waarin de interviews werden gehouden, kwam er geleidelijk aan zicht op een einde aan de lockdown. Mogelijk heeft dat meegespeeld in het relatief positieve verhaal van de meeste deelnemers. We leven nu al bijna een jaar met coronamaatregelen. Ook is de huidige lockdown strenger, met weinig uitzicht op versoepeling en de vrees voor een derde golf. We vermoeden daarom dat de negatieve effecten op de ervaren kwaliteit van leven onder onze doelgroep nu groter zijn dan in het voorjaar van 2020.

Noot: Het Betekenisvolle Beweging project (Meaningful Mobility) heeft subsidie ontvangen van de Europese Onderzoeksraad in het kader van het Horizon 2020 onderzoeks- en innovatieprogramma van de Europese Unie (Subsidieovereenkomst Nr. 802202).

Louise Meijering, Rijksuniversiteit Groningen,
e-mail: l.b.meijering@rug.nl

Arlinde Dul, Rijksuniversiteit Groningen en
Adviesbureau STEC Groep,
e-mail: arlindedul@gmail.com

Tess Osborne, Rijksuniversiteit Groningen,
e-mail: t.osborne@rug.nl

LITERATUUR:

- Meijering, L. (2021), Towards meaningful mobility: A research agenda for movement within and between places in later life. Forum Article. *Ageing & Society* 41 (4), pp. 711-725.
- Osborne, T., A. Dul en L. Meijering (2021), Exploring older adult's experiences of urban space in the COVID-19 lockdowns: Dutch and British perspectives, in: B. Doucet, R. van Melik en P.Filion (red.), *Global Reflections on COVID-19 Urban Inequalities*. Vol. 3 Public Space. Bristol: Policy Press.

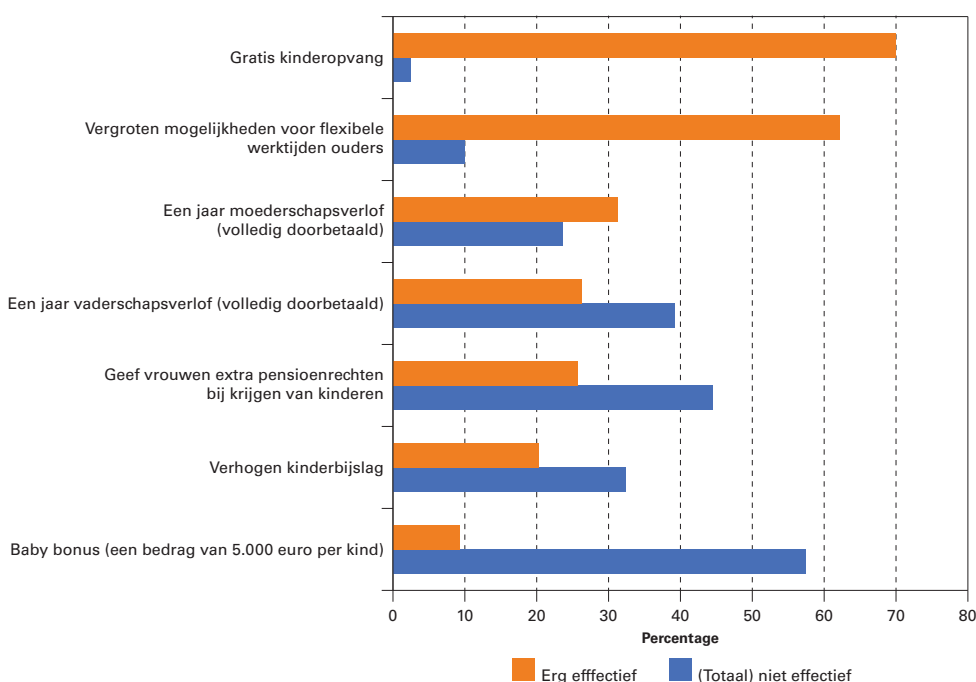
Kan de overheid het kindertal stimuleren?

Zorgen over een laag kindertal leiden bij sommige politici bij tijd en wijle tot de roep om het kindertal te stimuleren, bijvoorbeeld door een babybonus. Is dat effectief gezinsbeleid? Een enquête onder Europese bevolkingsexperts laat zien dat maatregelen die het combineren van werk en gezin vergemakkelijken, zoals gratis kinderopvang, als meest effectief worden gezien.

Het is een regelmatig terugkerend thema in de politieke arena: wat is nu een effectief gezinsbeleid, dat wil zeggen een beleid dat mensen in staat stelt het door hen gewenste kindertal te realiseren? Mannen maar vooral vrouwen kunnen in de knel komen bij de combinatie van werk en zorg voor kinderen. Uit veel onderzoeken blijkt dat vrouwen hun kinderwens uiteindelijk niet realiseren, waarbij vaak geld, woning- en werkomstandigheden als belemmerende factoren worden genoemd. Op gezette tijden keren ook de pleidooien terug in de politiek om het kindertal bewust te stimuleren en belemmeringen waar jonge gezinnen bij de gezinsvorming mee te maken hebben te verminderen. Zo ging in ons land de SGP dit jaar de verkiezingen in met de belofte om de kinderbijslag en het kindgebonden budget te verhogen en bij de geboorte van een vierde kind een gezin 1000 euro extra te geven. Maar ook in het buitenland komen dit soort voorstellen voor een babybonus geregeld terug, van Rusland en Hongarije tot Australië, Spanje en Italië. Maar wat is effectief gezinsbeleid? Wij vroegen een groep van Europese bevolkingswetenschap-

pers hoe zij aankijken tegen de effectiviteit van maatregelen die een overheid kan nemen om het kindertal te stimuleren. De onderstaande figuur maakt in één oogopslag duidelijk welke maatregelen door hen als meest en welke als minst effectief worden gezien. Overduidelijk is dat een babybonus in hoge mate als ineffectief wordt beschouwd. En eigenlijk worden andere financiële prikkels of tegemoetkomingen ook met de nodige argwaan door experts bekeken. Zo wordt het belonen van het krijgen van kinderen met extra pensioenrechten – in het recente verleden niet ongevoel in sommige Europese landen – door een kleine minderheid als effectief gezien. Maar ook één jaar doorbetaald ouderschapsverlof wordt niet als heel effectief gezien. Twee soorten maatregelen springen er echter uit en worden als zeer effectief gezien: gratis kinderopvang en meer flexibele werktijden voor ouders. De roep om flexibele werktijden is begrijpelijk omdat deeltijdwerk in de meeste Europese landen ongevoel is. Deze cijfers ondersteunen de gedachte dat een moeilijke en dure combinatie van werk en gezin de grootste belemmering vormt voor ouders bij het

Rangschikking van effectiviteit van beleidsmaatregelen om krijgen van kinderen te stimuleren volgens Europese bevolkingsexperts (percentages), 2020

De vraag waarop de cijfers gebaseerd is luidt: "Hoe effectief verwacht u dat de volgende beleidsmaatregelen zullen zijn om het kindertal te stimuleren in uw land?"

Bron: NIDI survey onder leden van EAPS (European Association for Population Studies), gehouden van februari-april 2020, N = 205.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl of via onze site: nidi.nl/nl/demos/

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).

Redactie: Harry van Dalen, hoofdredacteur
Nico van Nimwegen, redacteur
Peter Ekamper, (web)redacteur
Jaap Oude Mulders, redacteur
Fanny Janssen (RUG), redacteur

Adres: NIDI/DEMOS
Postbus 11650
2502 AR 's-Gravenhage

Telefoon: (070) 356 52 00
E-mail: demos@nidi.nl
Internet: <https://nidi.nl/demos>
Abonnementen: gratis

Druk: Koninklijke Van der Most
Opmaak: www.up-score.nl

realiseren van hun kinderwens. Bonussen voor het krijgen van kinderen worden dus als weinig effectief gezien, hetgeen wordt bevestigd door de cijfers, die geen grote of blijvende effecten laten zien van dit soort maatregelen. Het zou natuurlijk kunnen dat het door ons gekozen babybonusbedrag (5.000 euro) te laag is om als effectief te worden ingeschat. Misschien hadden we het Hongaarse voorbeeld moeten gebruiken. Een Hongaarse vrouw die voor haar veertigste trouwt en nu een lening van 30.000 euro zou opnemen kan op een behoorlijk voordeel rekenen. Zodra haar derde kind wordt geboren, hoeft ze de lening niet terug te betalen en als ze een vierde kind zou krijgen, hoeft ze gedurende haar verdere leven geen inkomstenbelasting te betalen. In dat licht bezien is de SGP-bonus een schijntje, maar wel heel Nederlands.

Harry van Dalen, NIDI-KNAW, Rijksuniversiteit Groningen en Tilburg University, e-mail: dalen@nidi.nl
Kène Henkens, NIDI-KNAW, Rijksuniversiteit Groningen en Universiteit van Amsterdam, e-mail: henkens@nidi.nl